

«بسم الله الرحمن الرحيم»

عنوان

تأثیر تربیت اسلامی مادران بر فرزندان از دیدگاه آیات و روایات

مریم محمد رضایی^۱

چکیده:

مقاله حاضر تأثیر تربیت اسلامی مادران بر فرزندان را بررسی کرده است. سعی نویسندگان در این مقاله پاسخ به این سوالات مهم و اساسی است که بیشترین نقش تربیتی خانواده بر عهده کیست؟ آیا می‌توان گفت که مادر مهم‌ترین نقش تربیتی بر فرزندان را دارد؟ و نیز آیا کسی دیگر می‌تواند جایگزین این نقش شود؟ بر اساس تعالیم دینی، گرمی داشتن مقام مادران مایه ورود به بهشت است؛ چنان که خط مشی و کیفیت رفتار مادر در تربیت فرزند وارسته اهل بهشت، نقش تعیین کننده دارد و پاسخ گویی صحیح به نیازهای فرزندان، اساس و پایه تربیت آنها را تشکیل می‌دهد. هدف از مقاله حاضر تدوین وظیفه تربیتی مادر می‌باشد. یافته‌ها نشان دادند وظایف تربیتی مادران در پژوهش شامل تربیت دینی، تربیت اخلاقی، تربیت جنسی، تربیت عاطفی و... است که در این مقاله به صورت جامع به آن پرداخته شده است.

کلیدواژه: مادر، فرزند، تربیت، خانواده

^۱. طلبه سطح ۲، حوزه علمیه فاطمیه

مقدمه

مادر قلب خانه و مظهر مهر و عاطفه، عشق و احساس، محبت و صفا است و در پی ریزی سعادت کودکان سهم فوق العاده دارد و می تواند اعضای خانواده را سعادت مند و بهشتی کند و یا خدای ناکرده زمینه تباهی و فساد را در آنان بوجود بیاورد. زن در نظام اسلامی فردی است که از لحاظ گوهر هستی و اصل مبدأ، همتای مرد است و همانند مرد به تناسب طبیعت و ماهیت شخصی خود دارای حقوق، وظایف و مسئولیت هایی است. یکی از مهمترین، سازنده ترین و ارزشمندترین نقشهایی که زن میتواند ایفا کند، نقش مادری است. در آموزه های دینی، مادری یک ارزش به شمار می آید که به دلیل ویژگیهای زیستی و روانی، بر عهده ی زنان نهاده شده است. نقش مادری تنها در وضع حمل و شیر دادن خلاصه نمیشود، بلکه یک سلسله مسئولیت های پرورشی و تربیتی بر عهده ی مادر گذاشته شده است که ثمره ی آن در هدایت کل جامعه ی بشری خود را نمایان میکند. همانگونه که لقمه و غذا و شیر مادر در تربیت فرزند تأثیر مستقیم دارد، اندیشه و تربیت و رفتار مادر نیز در روح فرزند تأثیرات غیرقابل انکاری دارد که مسئولیت زنان را در این بُعد بسیار والا و بزرگ مینماید. در آموزه های دینی، مادری یک ارزش به شمار می آید که به دلیل ویژگیهای زیستی و روانی، بر عهده ی زنان نهاده شده است. نقش مادری تنها در وضع حمل و شیر دادن خلاصه نمیشود، بلکه یک سلسله مسئولیت های پرورشی و تربیتی بر عهده ی مادر گذاشته شده است که ثمره ی آن در هدایت کل جامعه ی بشری خود را نمایان میکند. یکی از مهمترین وظایفی که در داخل خانه و خانواده به عهده ی زنان است، مسئله ی تربیت فرزند است. بهترین روش تربیت فرزند انسان، این است که در آغوش مادر و با استفاده از مهر و محبت او پرورش پیدا کند. دامن زن بهترین و بالاترین مکتب و مدرسه است برای تربیت اولاد و زن به بزرگ ترین و مهم ترین شغل عالم که تربیت و بزرگ کردن کودک و تحویل او به جامعه است، اشتغال دارد. طبق پیشینه پژوهشی موجود، یکی از عوامل موثر بر موفقیت مادران و پدران، کسب دانشها و مهارتهای لازم در زمینه فرزندپروری است. قرآن مجید هنگامی که احترام به پدر و مادر را بازگو می کند، برای گرامیداشت مقام زن و اهمیت نقش تربیت او، نام مادر

را جداگانه و مستقل مطرح می کند؛ لکن با همه حق شناسی ها و تجلیل های مشترک پدر و مادر هنگامی که می خواهد از زحمات پدر و مادر یاد کند، از زحمت مادر سخن می گوید و نه از زحمت پدر. پی ریزی شیوه زندگی در خانواده با آگاهی، نگرش و عملکرد مادر انجام می شود. زندگی با شیوه و رفتارهای سالم از همان ابتدای کودکی باید شروع شود تا بتوان از فواید و اثرات مثبت آن در بزرگسالی بهره مند شد. در واقع نقش تربیتی زن در جامعه بالاتر از نقش مرد است؛ زیرا زنان علاوه بر این که خود یک قشر فعال در همه ابعاد هستند، انسان های فعال اعم از مرد یا زن را در دامن خود تربیت می کنند و پرورش می دهند. زن در مقام تربیت همانند معلّمی است که دو وظیفه اساسی دارد: یکی اصلاح خود و دیگری اصلاح فرزندان و متعلّمان خویش؛ زیرا مادر به دلیل نزدیکی تنگاتنگ با کودک در دوران جنینی و در سال های مهم و اولیه شکل گیری شخصیت، بر جسم و جان و افکار و اندیشه ها و ارزش های کودک به عنوان نخستین الگو تأثیر می گذارد و برای تأثیر گذاری مثبت و مطلوب مادر بر کودک، خود باید آراسته به کمال، تقوا، تهذیب نفس، اخلاق نیکو و عمل ثواب باشد در این شرایط است که به تعبیر امام مبدء همه سعادت ها از دامن زن بر می خیزد. نقش مادر در تربیت فرزند یک نقش انسانی، شریف، الهی و انسان ساز است. مادران با نوع عملکرد و روش تربیتی که در محیط خانه از آن استفاده می نمایند، به گونه ای تأثیری مستقیم در نوع رفتار، اعتقادات و باورهای تربیتی فرزندان بر جای می گذارد. هدف، پرورش انسان مقرب الهی است که شاکله وجود او به طور کامل شکل بگیرد و رفتارهای دینی ریشه دار از او سربرزند. ضرورت پرداختن به موضوع نقش تربیتی زن در خانواده، این است که زنان به اهمیت این موضوع پی ببرند و با نقش های تربیتی خویش آشنا شوند و با کسانی که مسئولیت های تربیتی زنان را خیانت در حق زن می دانند مبارزه و مقابله کنند.

در این مقاله که به صورت کتابخانه ای تدوین شده، ابتدا به مقام شامخ مادر بعد به اهمیت تربیتی او میپردازیم .

خداوند انسان را برای این آفرید که او به وسیله تربیت صحیح، کمال یابد و به سر منزل مقصود برسد. بنابراین محقق در صدد پاسخگویی به این سوال است آیا تربیت اسلامی مادر بر فرزند موثر است؟

(۱) مفهوم شناسی

(۱-۱) تاثیر:

در لغت به معنای اثربخشی و اصطلاحاً سلطه یافتن و نفوذ بر کسی است.^۱

(۱-۲) مادر:

لغوی آن را ام، والده، ماما می‌گویند و در اصطلاح زنی که یک یا چند بچه به دنیا آورده باشد.^۲

(۱-۳) تربیت:

(اسم) به معنای پرورش و در اصطلاح عمل یا فرایند آموزش دادن و آماده کردن افراد برای حرفه‌ای معین.^۳

(۲) جایگاه و مقام مادر

در میان اعضای خانواده بیشترین سهم تاثیر گذاری برای مادران است؛ به ویژه در خانواده هایی که شیوه زیستی طبیعی و مطابق با الگوها و سنت اسلامی دارند که بر اساس آن، شیر مادر بهترین غذای کودک و آغوش او، بهترین جایگاه برای تربیت و پرورش کودکان شناخته می شود. بر پایه همین نگرش، بارزترین و والاترین نقشی که در کلام و حیانی قرآن برای زنان ترسیم شده و مورد ستایش قرار گرفته، نقش مادری و عهده داری تربیت فرزندان از سوی آنان است.^۴

مطلب مهمی که بیش از هرگونه حقوق و مزایای اجتماعی حرمت دارد آن است که زن در عین فراگیری علوم و فنون سودمند اسلامی پرورش نسل آینده و انسان‌های

۱. عبدالنبی / فرهنگ معاصر عربی فارسی / تهران / فرهنگ معاصر / چاپ دهم / ص ۲۴۰

۲. سیاح، عبدالحمید / فرهنگ جامع فارسی جیبی / تهران / انتشارات اسلام / چاپ اول ۱۳۸۶ / صفحه ۶۹۹

۳. صدری افشار، غلامحسین / فرهنگ معاصر فارسی کوچک / تهران / فرهنگ معاصر / چاپ چهارم ۱۳۸۸ / صفحه ۲۶۳

۴. جمعی از نویسندگان به کوشش زهرا ایت اللهی، اخلاق در خانواده، ۱۳۹۱ دفتر نشر معارف، قم، ص ۵۸۴

واقعی و امت اسلامی را به عهده دارد به دیگر سخن جامعه آینده بر زنان کنونی حق انسانی و الهی دارند مبدا ارزش‌های مادی و عادی مقام والا و منبع مادری را به دست نسیان بسپارد و آن را کمتر از سمتهای دیگر وانمود کند و خانه‌داری و مدیریت داخلی خانواده که رکن اصیل جامعه اسلامی است کمرنگ گردد نه اعضای خانواده مجازند که مقام شامخ مادری را تنزل دهند و نه افراد جامعه مأذون اند منزلت رفیع مدیریت داخلی خانه را سبک تلقی کنند و نه نظام حکومتی و سیستم اداره جامعه حق دارد از بهای لازم آن غفلت یا تغافل کند و نه خود زن اجازه دارند نسبت به شناخت چنین جایگاه رفیعی جاهل بوده یا تجاهر نمایند نمونه سموّ منزلت مادر و علوّ مرتبت زن در شکل‌گیری انقلاب اسلامی و دفاع مقدس هشت ساله و دوران سازندگی پس از آن همچنان مبرهن و مشهود است.^۱ مقام مادر از لحاظ وظیفه‌ای که طبیعت و فطرت به عهده او گذاشته است غیر از زاییدن، یعنی پرورش روحی که چیزی جانشین ندارد.

مقام مادری از مقام پدری بالاتر است، به دلیل اینکه نقش مادر در تکوین نسل بعدی از نقش پدر کاملتر است. در تکوین سلول اول، پدر و مادر علی السویه شریکند و از آن به بعد تا نه ماه فرزند از خون و هم از روح یعنی فکر و خلق مادر تغذیه میکند. محیط خانواده نخستین و مهم ترین مهد پرورش کودک است و ساختار شخصیتی فرد در این کانون پی نهاده می شود. صراحت متون مقدس و معتبر اسلامی در توجه به نقش والدین در تربیت، همچنین تنوع فراوان آنچه در روایات در باره وظایف تربیتی خانواده آمده است، اجماعی کلی در باره مسئولیت والدین نسبت به تربیت فرزندان پدید آورده است. در قرآن کریم برخی آیات به صراحت بر مسئولیت تربیتی زن در خانواده تأکید دارد:

نخست آیه «ای مؤمنان! خود و خانواده خود را از آتشی که هیزم آن انسان ها و سنگ ها است، حفظ کنید» است.

در این آیه سخن از نگهداری خویش به ترک معاصی و عدم تسلیم در برابر شهوات سرکش است و نگهداری خانواده به تعلیم و تربیت، امر به معروف و نهی از منکر و

۱. جوادی آملی، عبدالله / زن در آئینه جلال و جمال / قم / مرکز نشر اسرا / چاپ نوزدهم / پاییز

۱۳۸۸ / ص ۳۲۳/۳۲۴

۲. مطهری مرتضی / یادداشت‌های استاد / جل ۵، / بیجا، صدر، ۱۳۸۵ / ص ۵۴

مادر میتواند خدا را منبع نیکی‌ها، نیروها، رحمتها و محبتها به کودک معرفی کرده و ذهن و روان او را آماده پذیرش لطف و مهر او نماید. طفل را از کودکی نباید از خدا ترساند، بلکه همواره باید از مهر و عواطف او، محبت و دوستی او، مواهب و زیباییهای او بحث کرد. آموزش وظایف و سنتهای دینی مانند نماز، روزه و... در مرحله بعد باید صورت گیرد. مادر باید تلاش نماید بدون اعمال خشونت، این اعمال را به کودک بیاموزد. بدیهی است این کار برای طفل در ابتدا جنبه بازی و تفریح دارد، ولی تکرار و مداومت در آن باعث میشود که او به طور تدریجی بدان خو گیرد، از انجام آن احساس خستگی نکند و در سنین بزرگسالی از آن لذت ببرد.^۱

طبق آنچه دین مبین اسلام بیان می‌دارد، بهترین و مناسب ترین دوران تعلیم و تربیت، دوران کودکی و نوجوانی است؛ زیرا هر تعلیم و تربیتی که در این دوران حساس به انسان داده شود، در جانش رسوخ کرده، جزئی از وجودش می‌شود. از دیگر سفارش‌های مهم اهل بیت علیهم السلام، تسریع در امر آموزش احادیث و علوم و معارف دینی به فرزندان است تا در سنین جوانی آمادگی لازم برای رویارویی و مقابله با افکار انحرافی و الحادی را داشته باشند و با درک درست، روشن و عمیقی که از معارف اسلامی پیدا می‌کنند، هرگز تحت تأثیر این گونه اندیشه‌ها قرار نگیرند. امام صادق علیه السلام در این باره می‌فرماید:

«هرچه زودتر معارف اسلامی را به فرزندان خود بیاموزید قبل از آن که منحرفان بر شما سبقت گیرند و عقیده آنان را منحرف کنند».^۲

۵-۳) تربیت جنسی

تربیت جنسی میل جنسی غریزه‌ای است که دست آفرینش آن را در وجود آدمی نهاده تا ضامن بقای نسل باشد. این میل در کودکی حالت نهفته دارد و به تدریج سر از وجود انسان برمی‌آورد و در دوره نوجوانی به اوج می‌رسد. کودکان عاری از انگیزه جنسی نیستند و در این زمینه به تربیت و مراقبت جدی نیاز دارند. والدین

۱. کمالی، معصومه، نقش مادر در تربیت فرزند، دانش یاران ایران، چاپ

یک، ۱۳۹۴، بیجا، ص ۱۹۹ و ۲۰۰

۲. دانشمند، مهدی/ تربیت، خانواده و سبک زندگی اسلامی/ بیجا، بینا، سال ۱۴۰۰، ص ۱۶۱ و ۱۶۲

در تربیت جنسی فرزندان نقشی مشترک دارند، ولی گاه نقش مادر برجسته‌تر است.^۱

تربیت جنسی مادر باید با صمیمیت و دلسوزی در کنار دختر تازه بالغ خود قرار گیرد و همواره به عنوان راهنمایی آگاه و محرم راز وی ایفای نقش نماید. حُجَب و حیای بیش از اندازه و نامعقول در اینجا مشکلات بزرگی برای فرزندان پیش می‌آورد و آنها را به سوی دیگران و راههای نامطمئن سوق می‌دهد. البته در تمام این مراحل باید راهنمایی و آگاهی دادن توأم با عفت و مراعات ظرافتهای لازم باشد تا حُجَب و حیای فطری و طبیعی آنها را از بین نبرد. مادر باید مسائل بهداشتی و نیز تکالیف شرعی دختر را به دقت به او بیاموزد و پیشاپیش آگاهی لازم را در اختیارش قرار دهد. همین وظیفه را پدر در برابر پسر نوجوان خود برعهده دارد.^۲

از آن جا که مادر، بهتر می‌تواند آموزش نقش جنسی دختر را انجام دهد، پیامبر صلی الله علیه و اله می‌فرماید: «امور دختران را به مادران آنها واگذارید». البته برای پیشگیری از انحرافات جنسی دختر، عملکرد آموزشی و تربیتی مادر باید ضابطه‌مند باشد.

شخصی از امام صادق علیه السلام پرسید: مادر، پسر را تا چند سالگی می‌تواند بشوید. امام فرمود: «تا سه سالگی».

در این دو حدیث، به الگویابی جنسیتی‌ای که در امر آموزش نقش جنسی، اهمیت فراوانی دارد، توجه شده است، دختر باید مادر را در نقش جنسی، الگو قرار دهد و این کار، با سپردن امور دختران به مادران (بویژه در مواردی که مختص به زنان است)، تأمین می‌شود. از این رو، می‌توان از این حدیث استنباط کرد که تربیت جنسی دختر، بیشتر به عهده مادر است و نکته قابل توجه، لزوم خودداری مادران از حمام کردن پسران، پس از سن سه سالگی است. این امر، به آن جهت است که پسر در این سن، جنسیت خود و متمایز بودن از جنس مخالف را می‌شناسد و در تماس‌های مادر در حمام، ویژگی‌های روانی مادر را کسب می‌کند.

۱. یوسفیان نعمت الله/تربیت دینی فرزندان/مزمع هدایت، قم ۱۳۸۶/جلد ۱/ص ۸۱ و ۱۰۴

۲. همان، ص ۱۰۴

کند. فوائد و آثار این سفارش‌های تربیتی سالم‌سازی و انسانی‌شدن هرچه بیشتر روابط جوامع بشری است.

نتیجه گیری :

زن می‌تواند به عنوان مادر نقش تعیین کننده ای در زندگی خانواده داشته باشد . نقش مادر طبق آیات و روایات عنصر مهم و اساسی فراهم آوردن بستر تربیت فرزند در تمام مراحل و فرایند رشد در دامن پاک و پرمهر و محبت خویش است . حالات و صفات مادر در تربیت و اثر پذیری کودک از آموزه های دینی می‌تواند بسیار موثر باشد. تربیت های اخلاقی، دینی، جنسی و سیاسی به جهت معیت مادر با فرزند در سنین کودکی و نوجوانی از جمله مواردی است که بر رشد معنوی فرزندان تاثیر بسزایی دارد و در نتیجه هیچ کس نمی‌تواند جایگزین نقش مادر شود.

الگوپذیری از جمله مواردی است که در تربیت دینی کودک، پرورش اعتقادات و اخلاقی کودک و پرورش اعمال صالح کودک بسیار اثر گذار است . در آموزه های دینی بر تمرین عبادی فرزندان تاکید بسیاری شده است که این مهم بر عهده پدر و مادر است.

^۱ . فقیه‌ی، علی نقی / تربیت جنسی / موسسه علمی فرهنگی دار الحدیث، سازمان چاپ و نشر / قم - ۱۳۸۷ هـ . ش / جلد 1، ص ۱۰۸

فهرست منابع:

- ۱) احسانی، محمد/نقش مادران در تربیت دینی فرزندان/قم، دفتر عقل ۱۳۸۷/
- ۲) اصفهانی، محمد مهدی/کتاب پیام نیکبختی/تهران/مهرراوش/چاپ سوم ۱۳۹۳/
- ۳) برجی نژاد، زینب، نقش مادر در تربیت فرزند، طه‌ورا سال سوم، تابستان ۸۹، شماره ۶
- ۴) بیگی، روح الله/ارزش‌های اجتماعی در قرآن/قم انتشارات اسوه/ چاپ هفتم/بهار ۱۳۹۱
- ۵) جوادی آملی، عبدالله/زن در آینه جلال و جمال/قم/مرکز نشر اسرا/چاپ نوزدهم/پاییز ۱۳۸۸
- ۶) جمعی از نویسندگان به کوشش زهرا ایت‌اللهی، اخلاق در خانواده، ۱۳۹۱ دفتر نشر معارف، قم
- ۷) خمینی-سید روح الله/صحیفه امام/جلد ۹ سال ۱۳۷۸ تهران-موسسه تنظیم و نشر امام خمینی.
- ۸) دانشمند، مهدی/تربیت، خانواده و سبک زندگی اسلامی/بیجا، بینا، سال ۱۴۰۰.
- ۹) صدری افشار، غلامحسین/فرهنگ معاصر فارسی کوچک/تهران/فرهنگ معاصر/ چاپ چهارم ۱۳۸۸
- ۱۰) طیبی، ناهید/مادران امامان شیعه و نقش‌های سیاسی اجتماعی آنان/زمستان ۸۴ و بهار ۸۵، شماره ۷۰۶
- ۱۱) فعالی، محمدتقی/مبانی سبک زندگی اسلامی/تهران/موسسه فرهنگی هنری دین و معنویت آل یاسین/چاپ دوم، بهار ۱۳۹۷
- ۱۲) فقیهی، علی نقی/تربیت جنسی/موسسه علمی فرهنگی دار الحدیث، سازمان چاپ و نشر/قم-۱۳۸۷ ه. ش/جلد ۱.
- ۱۳) قرائتی، محسن، ۱۳۲۴/- اسلام شناسی برای نوجوانان/تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن،- ۱۳۸۸
- ۱۴) قرائتی، محسن،/تفسیر نور/تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، جلد ۶- / ۱۳۸۸

- ۱۵) کمالی، معصومه ، نقش مادر در تربیت فرزند، دانش یاران ایران، چاپ یک، ۱۳۹۴. بیجا.
- ۱۶) محدثی، جواد/ تربیت دینی فرزندان/ انتشارات قدس رضوی ۱۳۹۱.
- ۱۷) مطهری، مرتضی/ امدادهای غیبی در زندگی بشر/ تهران، صدرا، چاپ ۲۷ آذر ۱۳۹۱.
- ۱۸) مطهری مرتضی/ یادداشت‌های استاد/ جل 5،/ بیجا، صدرا، ۱۳۸۵.
- ۱۹) مکارم شیرازی با همکاری جمعی از نویسندگان ۱۳۶۵، تفسیر نمونه / تهران، دارالکتاب اسلامی، جلد ۲۴.
- ۲۰) موسسه فرهنگی هنری قدر ولایت / خانواده موفق/ تهران/ انتشارات قدر ولایت / چاپ دهم / ۱۳۹۲
- ۲۱) یوسفیان نعمت الله/ تربیت دینی فرزندان/ زمزم هدایت، قم ۱۳۸۶/ جلد ۱.
- ۲۲) سیاح، عبدالحمید/ فرهنگ جامع فارسی جیبی / تهران / انتشارات اسلام / چاپ اول ۱۳۸۶
- ۲۳) قیم، عبدالنبی / فرهنگ معاصر عربی فارسی / تهران / فرهنگ معاصر / چاپ دهم ۱۳۹۰
- ۲۴) سایت موسسه قرآن و نهج البلاغه، <https://2noor.com/>
- ۲۵) سایت ویکی پدیا

۲۶) <https://namnak.com>

۲۷) <http://m-javer.blogfa.com/post/291>